

Burke, men den afviser jo til gengæld i praksis hele hans organiske forestilling om samfundsudviklingen. Her er hverken plads til Brandes eller PH. Men hvem kunne i dag tænke sig dansk kultur uden? Og mens Burke fra en økumenisk position kunne se en guddommelig fornuft i både hinduismen og islam, der gjorde samfund formet i deres billede basalt sammenlignelige med hans egen anglikanske verden, så insisterer Krarup og co. jo i dag på deres fundamentale inkongruens.

For nogle år siden gjorde Mikkel Thorup herhjemme Burke til udgangspunktet for modoplysningen. Men i den læsning, hvad bliver der da af den lange række af moderate tænkere som f.eks. Karl Popper, der tydeligvis udsprang af Burkes opgør med revolutionen, men samtidig markerede sig med et af de mest markante forsvar for det åbne samfund og den frie, rationelle debat? Mens man reflekterer over det spørgsmål, kan man imidlertid passende læse sig igennem Brylids fine introduktion. Selvom denne læser ikke er helt enig i dens analyse, så har den ubestrideligt et skarpt blik for, hvordan Burkes tænkning ikke let lader sig indplacere i de vante kategorier og automatforestillinger (f.eks. s. 60). Det er heller ikke så ringe endda.

Peter Fibiger Bang

| RENÉ KARPANTSCHOF: *De stridbare danskere. Efter enevælden og før demokratiet 1848-1920*, Gads Forlag, København 2019, 542 s., 349,95 kr.

René Karpantschof anlægger i sin nye bog et konfliktperspektiv på Danmarks historie fra enevældens fald til Påskekrisen i 1920. Påskekrisen ses som demokratiets egentlige gennembrud, fordi kongens indblanding i politik ophørte herefter. Målgruppen er den historieinteresserede offentlighed. Hensigten er at inddrage fortidige hændelser, som historikere tidligere har nedtonet eller ladet ligge, for ad den vej at give læseren mulighed for at spejle sin egen tid og den situation, hun eller han står i.

Bogens første del om Danmark omkring 1848 er, lidt overraskende, en yderst traditionel beskrivelse af enevældens fald som resultat af udbredt folkelig aktivitet. Enevælden var et diktatur hvilende på Guds nåde og en aristokratisk elite, som blev bragt til afslutning ved folkedeltagelse kulminerende med 20.000 københavnernes march arm i arm mod slottet og mod enevælden. En omfattende politisk mobilisering af bønderne blev søgt imødegået af enevælden med bondecirkulæret i 1845, som forbød bønderne at forsamles, hvilket stik mod intentionen kastede bondebevægelsen i armene på de nationalliberale i en fælles modstand mod enevælden, der ikke kunne holde stand.

I forlængelse af enevældens fald brød Treårskrigen ud, en hellig krig og en borgerkrig, som var forventet, fordi de færreste regnede med, at hertugdømmerne Slesvig og Holstens tilknytning til Danmark kunne opretholdes på længere sigt. Det er i hovedlinjen den helt gamle, nationale grundfortælling om ånden fra 48, som genfortælles, selvom oppositionelle stemmer mod den dominerende nationalisme trækkes frem, hvor det lader sig gøre. Mest vellykket i denne del er kapitlet „Før stormen“, der giver et vue over de politiske bevægelser i helstaten og den polarisering, som skete i marts 48. Der er også en god pointe i at fremhæve, at national identifikation i grænselandet Slesvig var mere kompliceret og mindre entydig, end det oftest fremstilles. I 1840erne betød det at være dansksproget slesviger ikke nødvendigvis at være interesseret i en dansk-slesvigsk stat – eller at være modstander af enevælden for den sags skyld.

Anden del tager fat, hvor kapitlet „Før stormen“ slap. København, Kiel og Haderslev er fikspunkterne i beskrivelsen af martsdagens begivenheder og beslutninger både i lederlag og på gade- og handlingsniveau. Ånden fra 48 spøger stadig i København i den stærke oplevelse af det nationale fællesskab, der slog om i noget, som lignede lynchstemning, da gadens menneskemængde tog imod en slesvig-holstensk femmandsdeputation den 24. marts. Vi er nede i en tæt beskrivelse fra dag til dag, fra sted til sted, fra fred til krigshandlinger og -begivenheder. Fremstillingen efterlader et indtryk af, at det ikke var to monolitiske nationaliteter, der stod over for hinanden, men mennesker og grupper med forskellige forestillinger og håb, også selvom de talte samme sprog. Brudflader, sociale som ideologiske, ridses op og tages alvorligt, hvilket hindrer stereotypisering og gør fortællingen kompleks og detaljeret i kraft af den valgte begivenheds- og personhistoriske tilgang.

I anden dels afsluttende kapitel skildres processen hen imod grundloven i juni 1849. Den beskrives som noget nyt fra tabernes side, fra de politiske bevægelers perspektiv, som ønskede demokrati, etkammer-system og almindelig valgret – dog ikke for kvinder. Håndværkerbevægelsen og bondebevægelsen mobiliserede støtte på et demokratisk program, på at undgå kongevalg til den grundlovgivende rigsforsamling og på ønsket om at sikre den lille mand en stemme i fremtidens folketing; de får en fremskudt plads i Karpantschofs fortælling, som den i øvrigt også har fået det i den nyeste forskning på feltet, og godt for det. Grundloven ses som et værn mod demokrati, og det giver god mening. Det eneste, der undrer mig, er, at Monrads grundlovsudkast opfattes som mere demokratisk end den vedtagne grundlov, for rettelserne var små, og udkastet var lige så nationalliberalt, monarkisk og husbondretligt, som grundloven endte med at blive. De nationalliberales

forfatningstænkning synes rodfæstet i det bestående, som blev et værn mod de demokratiske talsmænd, der for første gang bragte demokrati-begrebet i spil, men kom til kort.

Tredje del lægger ud med mormonforfølgelser og andre former for religiøs intolerance, folketroens vedvarende eksistens rundt om i landet og andre tegn på, at hele befolkningen måske ikke var så kristen, så det gjorde noget. Slagsmål ved valg handlinger, hvis de da ikke ligefrem var kåring af den eneste opstillede, den drikfældige Frederik 7.s privatliv og politisk reaktion tegner optakten til krigen i 1864. Her er vi tilbage i det traditionelle spor, dog uden den europæiske nødvendighed, forpligtelsen på at opretholde en helstat, som få i helstaten var indstillet på, skulle opretholdes. Sporet, der følges, er delvis lagt ud af Hans Vammens syn på den tomme stat, hvor ingen politikere ville tage ansvar, men alle have magten, men her uden helstatsproblematikken. Derfor bliver det i sidste ende folkestemningen og den maniodepressive Monrad, der står med aben og ansvaret for 1864, som det sig hør og bør for tiden. Mens Monrad efter krigen var i sit selvvalgte eksil i New Zealand og lærte sig maori, bringes H.P. Holst på banen med sit slogan „hvad udad tabes, det må indad vindes“, som også er blevet et obligatorisk citat for enhver 1800-tals historiker med respekt for sig selv. Læseren kan læne sig tilbage i det genkendeliges tryghed.

Med afsæt i attentatet på Estrup i 1885, forfatningskampens store kampår, gives en velskrevet, velstruktureret og på alle måder vellykket fremstilling af massepolitikens gennembrud, af den politiske organisering, polarisering og mobilisering til højre og venstre, for og imod Estrup. Den blodigste arbejderopstand i nyere Danmarkshistorie skete på Sankt Croix i 1878 og får den plads, der tilkommer den i en moderne Danmarkshistorie. Som illustration af, hvordan tyende blev behandlet i moderlandet, har Karpantschof fundet 91 tilfælde, hvor unge piger, som var sendt ud for at tjene på en gård, satte ild til gården for at slippe væk. Tyendelov og revselsesret står i centrum her.

Perioden efter 1885 beskrives med rette som foreningstiden. Fagforeningerne og arbejderbevægelsen arbejdede sig frem til anerkendelse som en del af det danske samfund med Septemberforliget i 1899. Kvinde-, freds- og afholdsbevægelserne satte aftryk, men det pointeres, at det ikke skete uden modstand og modsatrettede foreningsdannelser som f.eks. de forsvarsvenlige Våben- og forsvarsbrødre i modsætning til Danmarks Fredsforening. Foreningerne brugte de samme midler til at mobilisere støtte bag deres projekter. Folkemøder, medlemsblade og adresser til Rigsdagen, hvor Våbenbrødrene i 1883 kunne samle 106.000 underskrifter og en fredsadresse med 242.000 underskrifter ti år senere. Alle bevægelserne var inspireret af og i dialog med lignende bevægelser i andre lande, hvilket sætter et stort spørgs-

målstegn ved, hvad det er, vi bliver klogere på med Holst-citatet. Hvor er det, blikket vendes indad?

Sidste del omhandler perioden fra 1900 til 1920, fra den første venstre-regering, og har derefter kvindevalgretsbevægelsen som omdrejningspunkt på vejen mod grundlovsrevisionen i 1915. Hovedrolleindehaverne i denne del er dog den socialistiske venstreopposition, syndikalister og anarkister og andre, der ønskede revolution, de sammenstød, de havde med politiet, og den modvilje, der var mod deres projekt i de etablerede politiske partier og deres aviser før og under 1. Verdenskrig. De revolutionære ledere endte i fængsel uden at få skabt en revolutionær situation. Også Påskekrisen sættes ind i en overordnet revolutionskontekst. Det bliver den venstreradikale gademobilisering, der kommer til at fremstå som indirekte afgørende for demokratiets sejr, og at det borgerlige Danmark ikke lykkedes med en udenomsparlamentarisk reaktion, som det skete i Italien og Tyskland, og som endte i højrenationalt diktatur. Samtidig konstateres det side 481, at det store flertal af landets arbejdere aldrig trak i revolutionær retning eller støttede venstrefløjens revolutionære projekt, hvilket efter min mening får fremstillingen til at stå i et noget underligt lys. Burde fokus ikke have været på Staunings – han tilskrives en helt central rolle i begivenhederne ved påskekrisisens løsning – Social-Demokratiets og fagforeningernes aktiviteter og politisk-demokratiske agenda, når det var det, de danske arbejdere rent faktisk sluttede op bag, hvis der skal være sammenhæng i argumentationen og i fremstillingen? Det vil jeg mene.

Overordnet er der tale om en vellykket fremstilling. Det giver mening at fokusere på striden, de modsatrettede bevægelser og deres forskelligartede dagsordner, som de mobiliserede folkelig opbakning bag. Fremstillingen viser, at demokratiseringen af samfundet kom før den demokratiske forfatning, eller omvendt, at den fri forfatning fra 1849 – trods dens karakter af værn mod demokrati – og ikke mindst dens frihedsrettigheder blev grundlag for samfundets demokratisering og et væld af foreninger og identifikationstilbud. Hvis Holst-citatet skal tolkes som udtryk for en introvert, før-bevidst grundtvigiansk nationalmentalitet, sætter fremstillingen efter min mening grundlæggende spørgsmålstegn ved eksistensen af en sådan, og det gør den ret i. Jeg har for snart mange år siden efterlyst en danmarkshistorieskrivning, som ikke skriver enhver forskel og enhver modsætning ud af historien, og dette er efter min mening et kompetent bud på en sådan historie. Så vidt jeg kan vurdere, er der ingen systematiske udelukkelser af grupper eller foreningstyper. Fremstillingen karikerer, så vidt jeg kan vurdere, ingen synspunkter eller grupper, selvom brandstifterne på landet måske er at sætte tingene på spidsen som indikation på

forholdet mellem husbond og tyende i al almindelighed. Jeg synes som nævnt også, der går for meget revolutionsromantik i det sidste kapitel. Om denne og de andre mere eller mindre idiosynkratiske kommentarer i det foregående kan man dømme selv, hvis man læser bogen. Og det er der al mulig grund til at gøre, for den er en velskrevet fremstilling og i lange stræk en bog lige efter denne anmelders hoved.

Claus Møller Jørgensen

| ANDERS MØLLER, NETE BALSLEV WINGENDER, TENNA JENSEN, KAMILLA NØRTOFT & ASKE JUUL LASSEN: *Gammel i København: Liv og livsvilkår 1891-2018*, Frydenlund Academic, Frederiksberg 2019, 155 s., 249 kr.

Interessen for de ældres historie og deres forhold er stor i disse år. Antologien *Gammel i København*, der i seks kapitler fortæller om, hvordan det var og er at være gammel i hovedstaden fra slutningen af 1800-tallet og frem til i dag, repræsenterer den nyeste humanistiske forskning inden for feltet. Flere af bidragene er skrevet af forskere fra Center for Sund Aldring ved Københavns Universitet.

Bogen er med sine 155 sider ikke en samlet fremstilling af ældre københavnernes livsvilkår i perioden 1891-2018, men giver heller ikke indtryk af at være det. Kapitlerne er derimod ud- og valgte nedslag, der behandler emner, som er kendetegnende for de gamles forhold i forskellige perioder af de knap 130 år, som bogen omhandler. Der er (naturligvis) også vigtige temaer, f.eks. hjemmeplejen, der ikke har fået deres eget kapitel, men som dog omtales flere steder i bogen.

Nete Balslev Wingender indleder bogen med en oversigt over Københavns fysiske og befolkningsmæssige udvikling i perioden med udgangspunkt i tre nedslag omkring 1900, 1950 og 2000. Det er en fin måde at skabe en fælles ramme om bogens fem forskelligartede hovedkapitler. Herefter fortsætter samme forfatter med fortællingen om de særlige værdighedskrav, man som gammel skulle leve op til for at kunne komme i betragtning til alderdomsforsørgelse, aldersrente og folkepension fra 1891 og helt frem til 1961. Gennem lovgivning, politiske diskussioner og klientsager får man indblik i de moralske standarder, ældre skulle honorere, hvis de skulle gøre sig forhåbning om at få hjælp. I 1891 var den særlige alderdomsforsørgelse netop indført for at friholde de ældre fra den skam og det stigma, som det indebar at søge og få fattighjælp. Ikke desto mindre kunne ældre med en „forargelig levevis“ – dvs. drankere, prostituerede og voldsmand – nægtes alder-